

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ,
ΕΡΕΥΝΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ,
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠ/ΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κώστας Ν. Θεριανός
Νίκος Δ. Φωτόπουλος

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Β΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ **Τόμος 1ος**

Ομάδα προσανατολισμού
ανθρωπιστικών σπουδών

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ,
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

**Β΄ Γενικού Λυκείου
Ομάδα προσανατολισμού ανθρω-
πιστικών σπουδών**

Τόμος 1ος

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

Πρόεδρος: Σωτήριος Γκλαβάς

**ΓΡΑΦΕΙΟ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ Β'**

**Προϊστάμενος:
Παύλος Φ.Μάραντος**

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ

**Κώστας Ν. Θεριανός,
Δρ. Επιστημών της Αγωγής,
Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός
Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης
Νίκος Δ. Φωτόπουλος,
Επίκουρος Καθηγητής,
Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας**

ΚΡΙΤΕΣ-ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ

**Χριστίνα Βέικου, Μέλος ΔΕΠ ΑΕΙ,
πρ. Σύμβουλος Π.Ι. (συντονίστρια)**

**Ακριβή Γεωργούση,
Σχολ.Σύμβουλος,
Master Κοινωνικών Επιστημών
Χαράλαμπος Γ. Καριοφύλλας,
Εκπαιδευτικός ΠΕ09,
MSc. Οικονομολόγος**

**ΕΠΟΠΤΕΙΑ - ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΣΤΟ
ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Παύλος Φ. Μάραντος**

**ΑΝΑΔΟΧΟΣ
Σ. Πατάκης Α.Ε.Ε.Δ.Ε.**

**Φιλολογική επιμέλεια:
Χρύσα Φραγκιαδάκη
Εξώφυλλο:
Δώρος Παπαϊωαννίδης
Σελιδοποίηση:
Χριστίνα Κωνσταντινίδου**

«ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΝΕΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ» της Πράξης «ΝΕΟ ΣΧΟΛΕΙΟ (ΣΧΟΛΕΙΟ 21ου αιώνα)-ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ» ΜΕ ΚΩΔ. ΟΠΣ 295450, των Αξόνων Προτεραιότητας 1, 2 και 3 - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ του ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ «ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ», που συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση - Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και από Εθνικούς Πόρους (ΕΣΠΑ 2007 - 2013).

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

**Κώστας Ν. Θεριανός
Νίκος Δ. Φωτόπουλος**

ΑΝΑΔΟΧΟΣ:

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ**

**ΒΑΣΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ
ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**Β' Γενικού Λυκείου
Ομάδα προσανατολισμού
ανθρωπιστικών σπουδών**

**ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ
ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»**

ΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ ΓΙΑ ΜΑΘΗΤΕΣ ΜΕ ΜΕΙΩΜΕΝΗ ΟΡΑΣΗ

**Ομάδα εργασίας για το Ινστιτούτο
Εκπαιδευτικής Πολιτικής**

Προσαρμογή:

**Μαριαλένα Ξενάκη,
Εκπαιδευτικός ΠΕ05**

Επιμέλεια:

**Κατερίνα Καραβιδοπούλου,
Υπάλληλος Ι.Ε.Π., ΠΕ μεταφραστών**

Επιστημονικός υπεύθυνος:

**Βασίλης Κουρμπέτης,
Σύμβουλος Α΄ του ΥΠ.Π.Ε.Θ.**

Υπεύθυνη του έργου:

**Μαρία Γελαστοπούλου,
Μ.Εδ. Ειδικής Αγωγής**

Τεχνική υποστήριξη:

**Κωνσταντίνος Γκυρτής,
Δρ. Πληροφορικής**

**Συγγραφείς Προδιαγραφών
προσαρμογής των βιβλίων για το
Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτι-
κής:**

**Γιώργος Βουγιουκλίδης,
Δάσκαλος Ειδικής Αγωγής**

**Γελαστοπούλου Μαρία,
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής**

**Γκυρτής Κωνσταντίνος,
Καθηγητής Πληροφορικής**

**Αξιολόγηση και τελικός έλεγχος
των προσαρμογών:**

**Γελαστοπούλου Μαρία,
Εκπαιδευτικός Ειδικής Αγωγής, ΙΕΠ**

**Γκυρτής Κωνσταντίνος,
Καθηγητής Πληροφορικής στη
Δ/βάθμια Εκπαίδευση**

Προλογικό Σημείωμα

Ο Αριστοτέλης αναφέρει στα Ηθικά Νικομάχεια ότι «η ευτυχία είναι το ανώτερο αγαθό». Την ίδια, σχεδόν, φράση χρησιμοποιεί και ο Μαρξ, αιώνες μετά τον Αριστοτέλη, αναζητώντας τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες στις οποίες μπορεί να πραγματοποιηθεί η «ευτυχία του ανθρώπου». Ολόκληρος ο κοινωνικός στοχασμός που μορφοποιήθηκε και συστηματοποιήθηκε, σταδιακά, στις κοινωνικές επιστήμες είχε ως κινητήρια αρχή αυτόν τον σκοπό: την αναζήτηση των τρόπων με τους οποίους θα επιτευχθεί «η ευτυχία των ανθρώπων».

Γι' αυτό και ο κοινωνικός, οικονομικός και πολιτικός στοχασμός

στρεφόταν μονίμως σε έναν άξονα, προσπαθούσε να απαντήσει δύο αλληλένδετα ερωτήματα: «Ποιοι είναι οι παράγοντες που δίνουν συγκεκριμένη μορφή και περιεχόμενο στην οικονομική, κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα και πώς οι άνθρωποι μπορούν να οργανώσουν την οικονομία, την κοινωνία και την πολιτεία έτσι ώστε να υπάρξει ευημερία και δικαιοσύνη».

Ο κάθε στοχαστής, ο κάθε θεωρητικός, η κάθε σχολή προσέγγισε την πραγματικότητα με τα δικά της εργαλεία και έδωσε τις δικές της απαντήσεις.

Στο βιβλίο αυτό προσπαθήσαμε να αποτυπώσουμε τις βασικές θεωρήσεις των κοινωνικών επιστημών με τρόπο απλό, συνοπτικό και σε σύνδεση με την πραγματικότητα.

Σκοπός του μαθήματος είναι να εμπεδώσει ο μαθητής ένα σύνολο κοινωνικών, οικονομικών και πολιτικών εννοιών και κατηγοριών που θα τον βοηθήσουν να κατανοήσει την κοινωνική, οικονομική και πολιτική οργάνωση εντός της οποίας ζει και δραστηριοποιείται.

Το βιβλίο αυτό γράφτηκε με πολλή αγάπη για τις κοινωνικές επιστήμες, για το σχολείο, για τους μαθητές.

Το αν και κατά πόσο οι βασικές αρχές των κοινωνικών επιστημών έχουν παρουσιαστεί με απλό και ενδιαφέροντα τρόπο θα το κρίνουν οι διδάσκοντες το μάθημα και πρωτίστως οι μαθητές και οι μαθήτριες.

Άλλωστε γι' αυτούς, τελικά, έχει γραφτεί κάθε σχολικό βιβλίο.

Οι Συγγραφείς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ

1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ

1.1. Διάκριση των επιστημών

1.1.1 Φυσικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις

1.1.2 Κοινωνικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις

1.1.3 Διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών

1.2. Λόγοι εμφάνισης των κοινωνικών επιστημών

1.3. Η διεπιστημονικότητα στις κοινωνικές επιστήμες

1.4. Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας

1.4.1 Συγκριτική μέθοδος

1.4.2 Ιστορική μέθοδος

1.4.3 Ποσοτική και ποιοτική έρευνα

1.4.3.1 Η συνέντευξη

1.4.3.2 Η παρατήρηση

ώ ρ ε ς 4

σ τ ό χ ο ι :

Οι μαθητές/-τριες να μπορούν να:

- διακρίνουν τις επιστήμες με βάση το αντικείμενο που μελετούν και τις μεθόδους που χρησιμοποιούν.
- εξηγούν τη σχέση φυσικής και κοινωνικής πραγματικότητας αλλά και την ταυτόχρονη διακριτότητά τους.
- εξηγούν την αμφίδρομη σχέση της οικονομίας, των θεσμών και της πολιτικής.
- διακρίνουν τον νόμο των θετικών επιστημών από την τάση των κοινωνικών επιστημών.
- αναλύουν τις μεθόδους και τις τεχνικές των κοινωνικών επιστημών.

βασική ορολογία

- επιστήμη
- εποικοδόμημα
- ερωτηματολόγιο
- θειϊκό δίκαιο
- θετικισμός
- κοινωνικές επιστήμες
- κοινωνιολογία
- μέθοδος (ιστορική, συγκριτική)
- νόμος
- οικονομία
- παρατήρηση
- πείραμα
- πολιτική
- πουριτανική ηθική
- συνέντευξη
- τάση
- τρόπος παραγωγής
- φαινόμενο
- φυσικές επιστήμες
- φυσικό δίκαιο

**Σπύρος Βασιλείου,
Ο μικρόκοσμος της οδού
Γουέμπστερ, 1975,
Εθνική Πινακοθήκη.**

1.1 Διάκριση των επιστημών

1.1.1 Φυσικές επιστήμες: αρχές, νόμοι και τάσεις

Η λέξη επιστήμη προέρχεται από το ρήμα επίσταμαι που σημαίνει την απόκτηση γνώσης, καθώς και την ικανότητα χρησιμοποίησής της.

Η επιστήμη προϋποθέτει:

- τη χρήση συστηματικών μεθόδων έρευνας,
- την ανάλυση και ερμηνεία των ευρημάτων της έρευνας
- την εξαγωγή συμπερασμάτων.

Τα συμπεράσματα μπορεί να επαληθεύονται ή όχι στην πράξη, μπορεί μέσα στο πέρασμα του χρόνου να αλλάξουν, υπό το φως νέων επιστημονικών ανακαλύψεων.

Η επιστήμη είναι κοινωνικό και ιστορικό φαινόμενο, διαμορφώνεται και αλλάζει στο πέρασμα του χρόνου, προχωρά ή μένει στάσιμη ανάλογα με τα επιτεύγματά της, αλλά και τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες που επικρατούν.

Οι επιστήμες, ανάλογα με το τι μελετούν, χωρίζονται σε φυσικές και κοινωνικές επιστήμες. Οι πρώτες μελετούν τα φυσικά φαινόμενα. Οι δεύτερες τα κοινωνικά φαινόμενα. Φαινόμενο είναι ο τρόπος με τον οποίο εμφανίζεται ένα φυσικό ή κοινωνικό συμβάν, είναι οτιδήποτε συλλαμβάνει η συνείδηση του ανθρώπου μέσω των αισθήσεών του, οτιδήποτε γίνεται αντιληπτό μέσω της ανθρώπινης παρατήρησης.

Οι φυσικές επιστήμες μελετούν τα φυσικά φαινόμενα και προσπαθούν να βρουν ανάμεσα σε αυτά σχέσεις αιτίας και αποτελέσματος. Πώς δηλαδή ένα φαινόμενο σχετίζεται με κάποιο ή κάποια άλλα φαινόμενα. Σκοπός των φυσικών επιστημών είναι η ανάπτυξη καθολικών αιτιατών νόμων, δηλαδή σχέσεων ανάμεσα σε φυσικά φαινόμενα οι οποίες να ισχύουν παντού και πάντα.

Βασικά επιστημονικά εργαλεία των φυσικών επιστημών είναι η παρατήρηση και το πείραμα.

Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης στο κέντρο της νωπογραφίας του Ραφαήλ Η Σχολή των Αθηνών (Βατικανό).

Ο Πλάτων και ο Αριστοτέλης θεωρούνται δύο από τους μεγαλύτερους πολιτικούς και κοινωνικούς φιλοσόφους του αρχαίου κόσμου.

Ο πρώτος έγραψε, ανάμεσα στα άλλα, την Πολιτεία και τους Νόμους. Περιέγραψε στα έργα του τη δομή και την οργάνωση μιας ιδανικής πολιτείας. Ο Αριστοτέλης, ανάμεσα στα άλλα, ανέλυσε τα πολιτεύματα της εποχής του και προσπάθησε να ερμηνεύσει τις αιτίες συγκρότησης της κοινωνίας και της πολιτείας. Και οι δύο έκαναν σημαντικές παρατηρήσεις στη μέθοδο προσέγγισης και ανάλυσης των πολιτικών και κοινωνικών φαινομένων. Ενώ ο Πλάτων αναζητούσε την ερμηνεία των φαινομένων στον κόσμο των ιδεών, ο Αριστοτέλης στρεφόταν προς τα ίδια τα φαινόμενα, κάνοντας γενικεύσεις μόνο μετά την εξαντλητική έρευνά τους. Στο έργο των δύο φιλοσόφων συναντάμε τη χρήση της επαγωγής και της παραγωγής.

Η επαγωγή είναι η εξαγωγή συμπεράσματος από το ειδικό προς το γενικό. Κάθε άνθρωπος είναι θνητός. Όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί.

Η παραγωγή είναι εξαγωγή συμπεράσματος από το γενικό προς το ειδικό. Όλοι οι άνθρωποι είναι θνητοί. Άρα και αυτός ο συγκεκριμένος άνθρωπος είναι θνητός.

1.1.2 Κοινωνικές επιστήμες:

αρχές, νόμοι και τάσεις

Με τον όρο «κοινωνικές επιστήμες» εννοούμε τις επιστήμες που ασχολούνται με τα κοινωνικά φαινόμενα (οικονομικά φαινόμενα, κοινωνικές σχέσεις και προβλήματα, ψυχολογικά φαινόμενα κτλ.). Οι κοινωνικές επιστήμες δεν διατυπώνουν νόμους, όπως οι φυσικές

επιστήμες, αλλά τάσεις. Τάση είναι η δυναμική που δημιουργούν τα δεδομένα προς μία κατεύθυνση. Αυτό, όμως, δεν σημαίνει ότι η τάση θα πραγματοποιηθεί. Π.χ., τα υψηλά ποσοστά ανεργίας μπορεί να οδηγήσουν σε κοινωνική εξέγερση. Αυτή είναι τάση, η οποία όμως μπορεί να ακυρωθεί από πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες.

Γενικές αρχές των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών είναι:

α) Η γνώση του παρελθόντος, της ιστορίας, ενισχύει την καλύτερη κατανόηση του παρόντος.

β) Η γνώση άλλων πολιτισμών βοηθάει την καλύτερη κατανόηση του δικού μας πολιτισμού.

γ) Η γνώση ότι οι κανόνες, οι αξίες και οι ρυθμίσεις που ισχύουν στην κοινωνία μας και διέπουν την

καθημερινή μας ζωή έχουν δημιουργηθεί σε συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και μπορεί να αλλάξουν στο μέλλον.

δ) Η κατανόηση της αλληλεξάρτησης των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων.

Ο Γαλιλαίος επιδεικνύει το τηλεσκόπιο στον Δόγη της Βενετίας (νωπογραφία του Μπερντίνι).

Ο Γαλιλαίος είναι παράδειγμα του πώς η ανάπτυξη της επιστήμης παρεμποδίστηκε από αντιλήψεις, προλήψεις και προκαταλήψεις της εποχής.

Το μικρό απόσπασμα από την 4η σκηνή του θεατρικού έργου του Μπέρτολ Μπρεχτ Ο βίος του Γαλιλαίου, όπου ο Γαλιλαίος ελπίζει μάταια να πείσει, με τη χρήση του τηλεσκοπίου, δύο πανεπιστημιακούς, έναν μαθηματικό και έναν φιλόσοφο ότι, σε αντίθεση με όσα γράφουν οι αρχαίοι συγγραφείς, υπάρχουν πλανήτες που κινούνται, είναι ενδεικτικό του κλίματος της εποχής. Οι πανεπιστημιακοί απαντούν στον Γαλιλαίο ότι δεν θα κοιτάξουν μέσα από το κιάλι του, διότι δείχνει πράγματα που δεν υπάρχουν. Συμβουλεύουν μάλιστα τον ίδιο να μελετήσει τα σχολικά βιβλία της εποχής.

Εργασία: Οι μαθητές να βρουν το σχετικό απόσπασμα από το έργο του Μπρεχτ και να το μελετήσουν. Επίσης, μπορούν να το παρουσιάσουν και δραματοποιημένο (παιχνίδι ρόλων), στην τάξη.

1.1.3 Διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών

Οι φυσικές επιστήμες διαφέρουν από τις κοινωνικές. Επιγραμματικά, οι διαφορές τους εστιάζονται στα εξής σημεία:

α) Τα κοινωνικά φαινόμενα δεν είναι ίδια με τα φυσικά φαινόμενα. Τα κοινωνικά φαινόμενα παράγονται από ανθρώπους. Κατά συνέπεια, η μελέτη τους δεν μπορεί να γίνει αν δεν γνωρίζουμε τι νόημα

δίνουν οι άνθρωποι στη συμπεριφορά τους, αλλά και πώς ερμηνεύουν τη συμπεριφορά των άλλων ανθρώπων. Ένας διαπληκτισμός ανάμεσα σε δύο φίλους είναι ένα συμβάν. Όμως, δεν μπορούμε να ερμηνεύσουμε το συμβάν αν δεν μάθουμε ποιος είναι ο λόγος που οδήγησε τον καθένα από αυτούς στον διαπληκτισμό. Η αύξηση της τιμής του πετρελαίου δημιουργεί τάσεις (αύξηση των τιμών, ανεργία, πόλεμος), όμως κανείς δεν μπορεί να προβλέψει με σιγουριά τι θα γίνει τελικά. Υπάρχουν οι αποφάσεις και οι ενέργειες των ανθρώπων (κυβερνήσεις, κινήματα, κόμματα) που καθορίζουν, τελικά, την πορεία των πραγμάτων. Αντίθετα, η βροχή, το χιόνι, ο σεισμός συμβαίνουν παρά τη θέληση των ανθρώπων.

β) Οι άνθρωποι τροποποιούν τη συμπεριφορά τους όταν είναι αντικείμενα έρευνας. Οι άνθρωποι, όταν είναι υπό παρατήρηση, συμπεριφέρονται τελείως διαφορετικά. Αυτό δεν συμβαίνει με τα φυσικά φαινόμενα. Η βροχή δεν αλλάζει δύναμη επειδή την παρακολουθεί ο μετεωρολόγος. Ο καθηγητής, όμως, μπορεί να αλλάξει τρόπο διδασκαλίας όταν ένας ερευνητής παρακολουθεί το μάθημά του. Ο πωλητής μπορεί να αλλάξει την τιμή των προϊόντων του, αν διαπιστώσει ότι ελέγχεται για αυτές.

Αυτές τις διαφορές πρέπει να τις έχουμε υπόψη μας όταν μελετάμε τις κοινωνικές επιστήμες και όταν συζητάμε για οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα.

1.2 Λόγοι εμφάνισης των κοινωνικών επιστημών

Στην Αρχαία Ελλάδα, ο προβληματισμός στα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα συνδέθηκε με τον ορθό λόγο, την προσπάθεια δηλαδή να ερμηνευτούν τα φαινόμενα αυτά με τη λογική και όχι με προσφυγή σε μύθους. Ο Πλάτων, ο Αριστοτέλης, ο Σωκράτης, οι σοφιστές, ο Ξενοφών ανέπτυξαν σημαντικές έννοιες, πολλές από τις οποίες χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα στις κοινωνικές επιστήμες. Δεν είναι τυχαίο ότι η έκρηξη αυτή του κοινωνικού στοχασμού γίνεται σε εποχή δημοκρατίας και ανάπτυξης της οικονομίας. Επιγραμματικά, ο κοινωνικός στοχασμός χρειάζεται δύο προϋποθέσεις για να ευδοκιμήσει:

α) την ύπαρξη καλλιεργημένων ομάδων (διανοούμενοι, φιλόσοφοι, καλλιτέχνες, επιστήμονες κτλ.).

β) συνθήκες ελευθερίας προκειμένου οι ιδέες να αναπτυχθούν και να διακινηθούν ελεύθερα.

**Ιερώνυμος Μπος,
Η θεραπεία της τρέλας, 1480
(Μουσείο Πράντο, Μαδρίτη).**

Αλληγορία της δεισιδαιμονίας και της άγνοιας. Στον Μεσαίωνα, ο θεοκρατικός δογματισμός κατέπνιξε τον κοινωνικό στοχασμό. Κυριάρχησε ο σχολαστικισμός, όπου τα πάντα συγκρίνονταν με τη Βίβλο ή τα κείμενα του Αριστοτέλη. Οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές δημιούργησαν τους όρους για το ξεπέραςμα του Μεσαίωνα.

Πρωτοπόροι της φιλοσοφίας και των επιστημών:

● **Φράνσις Μπέικον (ή Βάκων, 1561-1626):** κάθε επιστημονική θέση πρέπει να επαληθεύεται με πείραμα για να γίνεται αποδεκτή.

● **Ρενέ Ντεκάρτ (ή Καρτέσιος, 1596-1650):** η συστηματική αμφιβολία είναι ο μόνος δρόμος προς την αληθινή γνώση.

● **Τζον Λοκ (1632-1704):** οι άνθρωποι έχουν απαραβίαστα φυσικά

δικαιώματα (ζωής, ελευθερίας, περιουσίας).

● **Ισαάκ Νιούτον** (ή Νεύτων, 1642-1727): με την επαγωγική μέθοδο (πορεία από το ειδικό στο γενικό) διατύπωσε τον νόμο της παγκόσμιας έλξης.

Ο κοινωνικός προβληματισμός καταπνίγηκε τον Μεσαίωνα. Εμφανίστηκε ξανά στην Αναγέννηση. Από την Αναγέννηση μέχρι τον 19ο αιώνα, οι σημαντικότερες αλλαγές είναι:

α) Η ανάπτυξη του εμπορίου, η οποία κορυφώνεται την εποχή των ανακαλύψεων. Οι ανακαλύψεις (τέλη του 15ου αιώνα) δεν φέρνουν μόνο πλούτο. Φέρνουν γνώσεις και επαφή με άλλους πολιτισμούς.

β) Η αμφισβήτηση της Παπικής Εκκλησίας και της βασιλικής εξουσίας. Σε αυτό συνέβαλε η Μεταρρύθμιση (κίνηση του 16ου αιώνα στη Γερμανία που διέσπασε την Καθολική Εκκλησία).

γ) Η Βιομηχανική Επανάσταση, που επέφερε την οργάνωση της εργασίας σε εργοστάσια, νέες γνώσεις και τεχνολογία, ανάπτυξη των πόλεων.

δ) Η εμφάνιση των εθνικών κρατών και η ανάγκη για διευθέτηση των οικονομικών υποθέσεων και της διοίκησής τους.

ε) Η εμφάνιση και ανάπτυξη της τυπογραφίας, που βοήθησε τη διάδοση των ιδεών.

στ) Η ανάπτυξη των φυσικών επιστημών, οι οποίες ανοίγουν

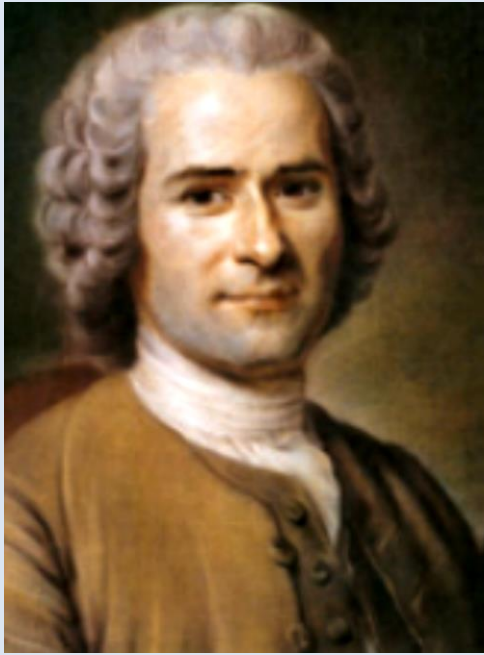
δρόμο για την απελευθέρωση από τις προλήψεις του Μεσαίωνα.

Αυτές οι εξελίξεις στην οικονομία, την κοινωνία, την πολιτική και την τεχνολογία οδήγησαν στην ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών. Ειδικότερα:

α) Οικονομία. Το κράτος και το εμπόριο απαιτούν αναπτυγμένα συστήματα για την οικονομική τους διαχείριση. Τον 16ο - 17ο αιώνα κυριαρχεί ο μερκαντισμός, που προτείνει ρύθμιση της οικονομίας από το κράτος, υψηλούς δασμούς για τα εισαγόμενα προϊόντα, καμία φορολόγηση για τα εξαγόμενα προϊόντα. Γι' αυτό και ο μερκαντισμός χαρακτηρίστηκε «οικονομικός εθνικισμός», καθώς προσπαθεί να προασπίσει τα συμφέροντα της δικής του χώρας σε βάρος των άλλων. Τον 18ο αιώνα, εμφανίζονται

στη Γαλλία οι φυσιοκράτες, οι οποίοι υποστηρίζουν την ελευθερία των συναλλαγών.

β) Πολιτική. Εμφανίζεται η Σχολή του Φυσικού Δικαίου(17ος αιώνας), η οποία ανάγει το δίκαιο στη φύση (όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι) υποκαθιστώντας το **θεϊκό δίκαιο του Μεσαίωνα** (η κοινωνική τάξη είναι δοσμένη από τον Θεό). Στην Αγγλία (τέλος 17ου αιώνα) και τη Γαλλία (18ος αιώνας) εμφανίστηκε το κίνημα του **Διαφωτισμού**. Οι Διαφωτιστές άνοιξαν δρόμους στις κοινωνικές επιστήμες, καθώς απέρριπταν κάθε αυθεντία και αποδέχονταν τη λογική ως το μόνο έγκυρο μέσον ερμηνείας του κόσμου.

Ζαν Ζακ Ρουσό

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΑΦΩΤΙΣΜΟΥ

1. Φυσικά δικαιώματα

Όλοι οι άνθρωποι έχουν ίσα δικαιώματα (ζωής, ιδιοκτησίας, ισότητας απέναντι στον νόμο, ελευθερίας σκέψης).

2. Θεωρία του κοινωνικού συμβολαίου (Τζον Λοκ)

Υπάρχει ένα συμβόλαιο κυβερνώντων και κυβερνωμένων. Αν οι

πρώτοι γίνουν τυραννικοί, τότε οι δεύτεροι έχουν το δικαίωμα να αντισταθούν. Ο Ρουσό, επίσης, θεωρεί ότι ο λαός πρέπει να έχει την εξουσία και όχι οι ηγεμόνες.

3. Γενική βούληση (Ζαν Ζακ Ρουσό)

Εκφράζεται με τη συμμετοχή του λαού στη λήψη των αποφάσεων.

4. Η διάκριση των εξουσιών (Μοντεσκιέ)

Όχι ένας αλλά πολλοί φορείς και είδη εξουσίας, για να αποφεύγονται οι αυθαιρεσίες:

- εκτελεστική εξουσία που εφαρμόζει τους νόμους**
- νομοθετική εξουσία που θα νομοθετεί (βουλή)**
- δικαστική εξουσία που ελέγχει την τήρηση των νόμων (δικαστήρια).**

Τον 19ο αιώνα κυριαρχεί ο θετικισμός, η αντίληψη ότι η έρευνα των κοινωνικών φαινομένων θα γίνει επιστήμη μόνο αν μελετήσει τα κοινωνικά φαινόμενα σαν να ήταν φυσικά φαινόμενα, χρησιμοποιώντας τις μεθόδους των φυσικών επιστημών προκειμένου να βρεθούν σχέσεις αιτίας-αποτελέσματος ανάμεσα τους και να διατυπωθούν καθολικοί κοινωνικοί νόμοι.

Τα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα της εποχής ήταν το αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών. Πώς θα αντιμετωπίζονταν αυτά τα προβλήματα; Πώς μπορούν οι άνθρωποι να επιτύχουν ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη; Αυτό το ερώτημα, η σύζευξη της ευημερίας με τη δικαιοσύνη, ήταν το κεντρικό ερώ-

τημάτων κοινωνικών επιστημών την εποχή της συγκρότησής τους.

Ήδη, ο Άνταμ Σμιθ (Adam Smith, 1723-1790) από τα τέλη του 18ου αιώνα είχε συνδέσει την οικονομία με την ηθική. Στο επίκεντρο της σκέψης του ήταν το πώς ο καπιταλισμός θα μπορέσει να δημιουργήσει οικονομική ευημερία και κοινωνική δικαιοσύνη. Μέσο για την επίτευξη αυτού του σκοπού ήταν, για τον Σμιθ, η ελεύθερη αγορά.

γ) Κοινωνιολογία. Ο Αύγουστος Κοντ (Auguste Comte, 1778-1857) δημιούργησε τον όρο «κοινωνιολογία». Μια νέα επιστήμη που θα ανακάλυπτε, κατά τον Κοντ, τις αιτίες των κοινωνικών προβλημάτων ώστε αυτά να αντιμετωπιστούν. Η κοινωνιολογία ήταν το μέσο ευημερίας της κοινωνίας. Ο Κοντ

έφτιαξε σχέδια οργάνωσης της γαλλικής κοινωνίας, στηριγμένα στην κοινωνιολογία, με σκοπό έναν καλύτερο κόσμο.

Ο Μαρξ (Karl Marx, 1818-1883), τον 19ο αιώνα, ανέλυσε τη λειτουργία του καπιταλιστικού συστήματος και συμπέρανε ότι ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα που στηρίζεται στην ανισότητα και την εκμετάλλευση. Η λύση γι' αυτόν δεν ήταν η ελεύθερη αγορά αλλά η σχεδιασμένη οικονομία και η κρατική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής σε ένα κράτος, τη διοίκηση του οποίου θα την έχει αναλάβει η εργατική τάξη και οι σύμμαχοί της. Το πλεόνασμα της κρατικοποιημένης παραγωγής θα μοιραζόταν στους ανθρώπους ανάλογα με τις ανάγκες τους (σοσιαλισμός).

1.3 Η διεπιστημονικότητα στις κοινωνικές επιστήμες

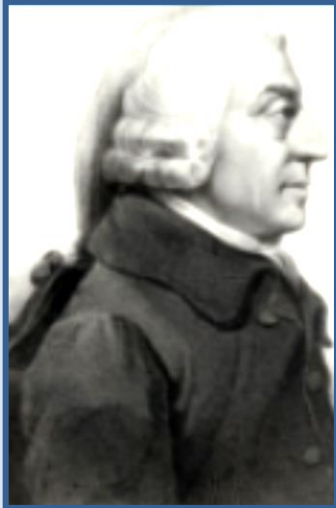
Η οικονομία, η κοινωνία, η πολιτική και η πολιτιστική ζωή δεν εξελίσσονται απομονωμένα μεταξύ τους. Η μελέτη τους από ξεχωριστούς κλάδους των κοινωνικών επιστημών (Πολιτική Οικονομία, Κοινωνιολογία, Πολιτική Επιστήμη, Δίκαιο, Ψυχολογία, κτλ.) γίνεται, σε μεγάλο βαθμό, για λόγους εμβάθυνσης. Κανένας σύγχρονος κοινωνικός επιστήμονας δεν υποστηρίζει ότι το δίκαιο ή το κράτος υπάρχουν ανεξάρτητα από την οικονομία. Επίσης, δεν μπορεί να υπάρξει σοβαρή κοινωνιολογική μελέτη ενός φαινομένου, χωρίς να λάβει υπόψη της την κατάσταση της οικονομίας, του δικαίου, του κράτους, της πολιτικής εντός των

οποίων εκδηλώνεται το κοινωνικό φαινόμενο. Οικονομία, κοινωνία, πολιτεία είναι άρρηκτα δεμένες μεταξύ τους με σχέσεις αλληλεπίδρασης.

Αυτή τη σχέση την κατανόησαν μεγάλοι κοινωνικοί στοχαστές και επιστήμονες, οι οποίοι προσπάθησαν να ερμηνεύσουν τα οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά φαινόμενα της εποχής τους.

Ο Άνταμ Σμιθ, με το έργο του Ο πλούτος των εθνών (1776), επιχείρησε να δώσει ένα συνολικό σχέδιο για την οργάνωση της καπιταλιστικής κοινωνίας. Δεν διέκρινε την οικονομία ως ξεχωριστό πεδίο από την κοινωνία. Θεώρησε, όμως, κινητήριο μοχλό για την ευημερία της κοινωνίας την ελεύθερη αγορά και την οικονομική συμπεριφορά των

**ανθρώπων που προσπαθούσαν να
μεγιστοποιήσουν τα οφέλη τους.**

**Άνταμ Σμιθ
(1723-1790)**

**Καθηγητής Ηθικής Φιλοσοφίας στο
Πανεπιστήμιο της Γλασκόβης. Έ-
θεσε τα θεμέλια της θεωρίας της ε-
λεύθερης αγοράς. Ο Σμιθ θεωρούσε
ότι κάθε άνθρωπος, κυνηγώντας το
προσωπικό του συμφέρον, ωφελεί
και την κοινωνία. Π.χ. ο φούρναρης
παρασκευάζει ψωμί, όχι από αν-
θρωπισμό αλλά για το κέρδος. Ό-
μως, η πράξη του αυτή ευνοεί την
κοινωνία που έχει στη διάθεσή της**

ψωμί. Διαφορετικά, αν η κοινωνία περίμενε να ικανοποιήσει τις ανάγκες της από τη φιλανθρωπία, τότε δεν θα είχε τα απαραίτητα αγαθά και τις υπηρεσίες. Το έργο του Ο πλούτος των εθνών θεωρείται από τα θεμελιώδη έργα των κοινωνικών επιστημών.

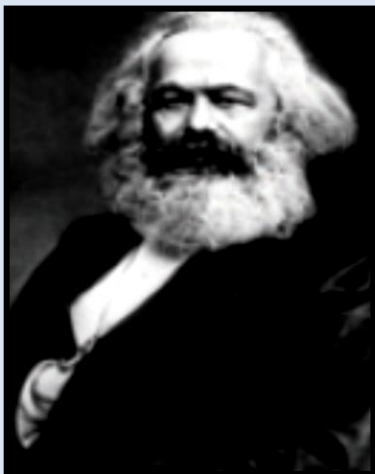
Οι οικονομολόγοι της Κλασικής Σχολής (Μάλθους, Ρικάρντο και Μιλ) επιχειρούσαν, επίσης, με το έργο τους να διαμορφώσουν την επιστήμη της κοινωνίας. Δεν αποσύνδεαν την οικονομία από την κοινωνία και την πολιτική. Γι' αυτό και χρησιμοποιούσαν τον όρο «πολιτική οικονομία». Θεωρούσαν ότι μέσω οικονομικών ρυθμίσεων μπορεί να επέλθει ευημερία και δικαιοσύνη. Οι μισθοί, η απασχόληση, οι τιμές των προϊόντων, η πα-

ραγωγικότητα αποτελούν για τους κλασικούς οικονομολόγους οικονομικά αλλά ταυτόχρονα κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα.

Ο Καρλ Μαρξ, επίσης, δεν απομονώνει την οικονομία από την κοινωνία και την πολιτική. Ο Μαρξ αντιμετωπίζει τις κοινωνίες ως οικονομικούς και κοινωνικούς σχηματισμούς. Στη βάση κάθε οικονομικού και κοινωνικού σχηματισμού βρίσκεται ο τρόπος παραγωγής, ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο οι άνθρωποι παράγουν τα προϊόντα. Ο τρόπος παραγωγής περιλαμβάνει τα μέσα παραγωγής (έδαφος, εργαλεία, μηχανές, εργοστάσια) και τις σχέσεις παραγωγής (ποιος έχει την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής και με τι σχέσεις εργάζονται οι άνθρωποι σε αυτά: είναι δούλοι που ανήκουν στον ιδιοκτήτη τους και

δεν έχουν κανένα δικαίωμα; είναι εργάτες που εργάζονται με μισθό, αλλά ταυτόχρονα είναι πολίτες και μπορούν να συνδικαλίζονται;). Πάνω στον τρόπο παραγωγής (βάση) υψώνεται το εποικοδόμημα (είδος εξουσίας, εκπαίδευση, νομοθεσία, ψυχαγωγία, τέχνη, επιστήμη). Βάση και εποικοδόμημα αλληλεπιδρούν το ένα στο άλλο. Αυτοί που έχουν τα μέσα παραγωγής θέλουν οι θεσμοί (νόμοι, εκκλησία, εκπαίδευση) να προστατεύουν τα προνόμιά τους και να δικαιολογούν την κυριαρχία τους. Π.χ. στη φεουδαρχία, τα μέσα παραγωγής ανήκουν στους γαιοκτήμονες φεουδάρχες. Ο δουλοπάροικοι εργάζονται σε αυτά. Η εκκλησία, το δίκαιο κτλ. προστατεύουν τα συμφέροντα των φεουδαρχών, προσπαθώντας να πείσουν τους δουλοπάροικους ότι αυτή η

κοινωνική κατάσταση -αρνητική και εκμεταλλευτική γι' αυτούς- είναι κάτι που δεν μπορεί να αλλάξει. Όταν αλλάζει η βάση, αλλάζει και το ε-ποικοδόμημα. Όταν η οικονομία από φεουδαρχική γίνεται καπιταλιστική, τότε αλλάζουν και οι θεσμοί του εποικοδομήματος. Εμφανίζεται νέο δίκαιο, νέα εκπαίδευση κτλ. που να ανταποκρίνεται στις νέες ανάγκες του τρόπου παραγωγής.

**Καρλ Μαρξ
(1818-1883)**

Γερμανός φιλόσοφος, οικονομολόγος, πολιτικός στοχαστής.

Για τις πολιτικές του ιδέες εξορίστηκε και έζησε στο Παρίσι, τις Βρυξέλλες και το Λονδίνο. Έζησε τη σύγκρουση κεφαλαιοκρατών και εργατών που οδήγησε στις επαναστάσεις του 1848. Το θεωρητικό του έργο επηρέασε το εργατικό κίνημα και τη σύγχρονη πολιτική σκέψη. Ο Έλληνας πολιτικός στοχαστής Νίκος Πουланτζάς, θέλοντας να δείξει τη σημασία της σκέψης του Μαρξ, έγραψε: «Κάθε πολιτική θεωρία [...] είτε είναι διάλογος με τον μαρξισμό είτε αναμέτρηση μαζί του» (Ν. Πουλαντζάς, Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός, εκδ. Θεμέλιο, σ. 14).

Ο Εμίλ Ντυρκέμ (Emile Durkheim, Γαλλία, 1858-1917) προσπάθησε να μελετήσει τα κοινωνικά γεγονότα σαν «πράγματα» προκειμένου να κατανοήσει την κοινωνική μεταβολή της εποχής του. Κλειδί της μεταβολής ήταν ο καταμερισμός της εργασίας (οικονομία), ο οποίος γίνεται όλο και πιο περίπλοκος στις βιομηχανικές κοινωνίες, δημιουργώντας νέες αξίες και νέες μορφές κοινωνικών σχέσεων (κοινωνία). Οι οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές επιδρούν στη συνείδηση των ανθρώπων και την οργάνωση της κοινωνίας και της πολιτείας (πολιτική, ιδεολογία, νόμοι, τρόπος που αντιλαμβάνονται οι άνθρωποι τον κόσμο, ηθική κτλ.).

**Εμίλ Ντυρκέμ
(1858-1917)**

Γάλλος κοινωνιολόγος. Υποστήριξε ότι τα κοινωνικά φαινόμενα πρέπει να μελετιούνται ως «πράγματα». Εστίασε στον καταμερισμό εργασίας. Κάθε κοινωνία έχει έναν καταμερισμό εργασίας. Παλαιότερα, οι άνθρωποι έκαναν περισσότερες εργασίες, καθώς αυτές ήταν απλούστερες. Ο ίδιος άνθρωπος ήταν αγρότης, ψαράς, χτίστης και πολεμιστής. Στις σύγχρονες κοινωνίες κάτι τέτοιο είναι αδύνατο. Ο καθένας ασκεί κάποια συγκεκριμένη και εξειδικευμένη εργασία. Η αλ-

λαγή στον καταμερισμό εργασίας επιφέρει και αλλαγές στην ποιότητα των κοινωνικών σχέσεων. Ο περιορισμένος καταμερισμός εργασίας οδηγεί στη μηχανική αλληλεγγύη. Οι άνθρωποι λειτουργούν περισσότερο ως ομάδα, έχουν ομοιογένεια, η ατομικότητα είναι περιορισμένη ενώ η ομάδα κατάστέλλει (ποινές, εξορία) το μέλος που δεν τηρεί τους κανόνες της. Ο ανεπτυγμένος καταμερισμός εργασίας οδηγεί στην οργανική αλληλεγγύη.

Οι άνθρωποι ζουν σε πολυπληθείς κοινωνίες που τις χαρακτηρίζει η ανομοιογένεια. Οι σχέσεις τους θεμελιώνονται στη διαφορετική εργασία που κάνει ο καθένας και διέπονται από το δίκαιο (νόμοι) που στηρίζεται στα δικαιώματα των μελών και όχι στην καταστολή.

Ο Μαξ Βέμπερ (Max Weber, Γερμανία, 1864-1920), αν και αναγνώρισε τη σημασία της οικονομίας στη διαμόρφωση της κοινωνίας και της πολιτείας, έδωσε βαρύτητα στις αξίες, τις ιδέες των ανθρώπων και τους τρόπους με τους οποίους ερμηνεύουν τον κόσμο. Το ερώτημα που έθεσε ο Βέμπερ ήταν: γιατί ο καπιταλισμός αναπτύχθηκε στην Δυτική Ευρώπη και όχι αλλού;

Ο Βέμπερ θεωρεί ότι ο προτεσταντισμός έπαιξε σημαντικό ρόλο στο να αναπτυχθεί ο καπιταλισμός στην Δυτική Ευρώπη. Χαρακτηριστικό του προτεσταντισμού είναι η πουριτανική ηθική, η οποία προωθεί έναν αυστηρά ασκητικό τρόπο ζωής. Ο πουριτανός αποφεύγει τις εγκόσμιες απολαύσεις (ακριβά ρούχα, πλούσια γεύματα, πολυτελή σπίτια κτλ.). Ενδιαφέρεται κυρίως

για το πώς θα κάνει οικονομίες για να μπορέσει η επιχείρησή του να αναπτυχθεί. Γι' αυτό και ο καπιταλισμός δεν αναπτύχθηκε στις πόλεις της Ιταλίας, όπου οι πλούσιοι ενδιαφέρονταν για την πολυτέλεια και τα έργα τέχνης (Μέδικοι στη Φλωρεντία), αλλά σε περιοχές όπου οι πλούσιοι ήταν πουριτανοί, ζούσαν βίο λιτό και εστίασαν στην ανάπτυξη των επιχειρήσεών τους.

1.4 Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας

1.4.1 Συγκριτική μέθοδος

Η σύγκριση αποτελεί καθημερινή πρακτική. Διαμορφώνουμε άποψη μέσω της σύγκρισης. Οι προτάσεις «η εγκληματικότητα στις σύγχρονες μεγαλουπόλεις είναι μεγαλύτερη σε σχέση με το παρελθόν», «οι άνθρωποι στις αναπτυγμένες χώρες ζουν καλύτερα απ' ό, τι οι άνθρωποι που κατοικούν στις φτωχές χώρες» είναι παραδείγματα σύγκρισης. Στις κοινωνικές επιστήμες, η σύγκριση είναι ένα χρήσιμο και ευρύτατα διαδεδομένο μεθοδολογικό εργαλείο.

Οι κοινωνικοί επιστήμονες συγκρίνουν φαινόμενα, θεσμούς, καταστάσεις ανάμεσα σε χώρες όσο και ανάμεσα σε διαφορετικές ιστο-

ρικές περιόδους. Η σύγκριση μπορεί να τους οδηγήσει σε γόνιμα αποτελέσματα. Μεγάλοι κοινωνικοί επιστήμονες, όπως ο Βέμπερ και ο Ντυρκέμ, στήριξαν τη δουλειά τους στη συγκριτική μέθοδο.

Ο Βέμπερ προσπάθησε να αναλύσει την έννοια, τις λειτουργίες και τον ρόλο που έπαιξε η πόλη στην οικονομία, την κοινωνία και την πολιτική. Για να το επιτύχει αυτό σύγκρινε πόλεις (χαρακτηριστικά, οργάνωση, δομή, λειτουργία, σύνθεση κτλ.) διαφορετικών κοινωνιών και διαφορετικών εποχών. Σύγκρινε τις πόλεις της αρχαιότητας μεταξύ τους (Δύση - Ανατολή), τις πόλεις της μεσαιωνικής Ευρώπης και της Ανατολής την ίδια περίοδο κτλ. Από τη σύγκριση κατόρθωσε να δημιουργήσει κατηγορίες και ταξινομήσεις πόλεων: η «πόλη με διοι-

κητική λειτουργία», η «πόλη-παζάρι» που έχει ως κύριο χαρακτηριστικό το εμπόριο κτλ.

Μέσω της σύγκρισης, κατέληξε στον διαφορετικό χαρακτήρα που είχαν οι πόλεις και στον σημαντικό ρόλο που έπαιζαν στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις κάθε εποχής.

Ο Ντυρκέμ εργάστηκε, επίσης, στη λογική της συγκριτικής μεθόδου. Μελέτησε τα κοινωνικά αίτια της αυτοκτονίας. Η αυτοκτονία ως πράξη ήταν στην εποχή του Ντυρκέμ ένα ατομικό φαινόμενο, μια ατομική επιλογή. Ο Ντυρκέμ προσπάθησε να την αναλύσει ως κοινωνικό φαινόμενο. Σύγκρινε τις στατιστικές των αυτοκτονιών στις διάφορες περιοχές της Γαλλίας με άλλα κοινωνικά φαινόμενα όπως η θρησκευτική πίστη, ο γάμος και το

διαζύγιο, η ζωή στα αστικά κέντρα. Κατέληξε ότι στην αυτοκτονία καταλήγουν συχνότερα άνθρωποι χωρίς ισχυρές θρησκευτικές πεποιθήσεις και ευτυχισμένο γάμο, καθώς και άτομα μοναχικά χωρίς ισχυρούς κοινωνικούς δεσμούς και φιλίες.

**Μαξ Βέμπερ
(1864-1920)**

Γερμανός κοινωνικός επιστήμονας. Στο έργο του Οικονομία και Κοινωνία προσπάθησε να διατυπώσει τις θεμελιώδεις έννοιες και μεθόδους των κοινωνικών επιστημών.

Στις αναλύσεις του διέκρινε τον προκαπιταλιστικό από τον καπιταλιστικό τύπο αστού. Ο πρώτος κερδίζει χρήματα και τα επενδύει κυρίως στο ευ ζην. Ο δεύτερος τα επενδύει κυρίως στην παραπέρα ανάπτυξη της επιχείρησής του.

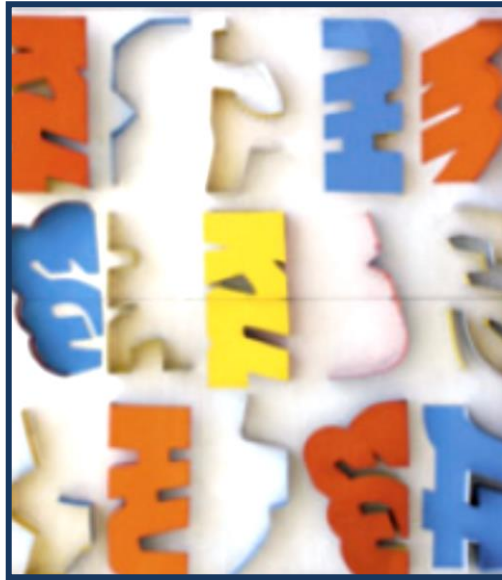
Η ταξινόμηση του Βέμπερ μάς βοηθάει να κατανοήσουμε τόσο το παρελθόν όσο και το παρόν. Ο πλούτος, ο φθόνος και η απληστία υπήρχαν πάντα. Όμως, δεν είναι επαρκή κίνητρα για να οδηγήσουν στη δημιουργία μιας επιχείρησης με σκοπό το κέρδος. Για παράδειγμα, οι Φούγκερ ήταν οικογένεια ισχυρών τραπεζιτών του 16ου αιώνα. Όμως, οι απόγονοί τους προτίμησαν να απολαύσουν τον συσσωρευμένο πλούτο παρά να ζήσουν τις περιπέτειες και τους κινδύνους της επιχειρηματικότητας.

Έτσι, εμφανίστηκαν νέοι επιχειρηματίες που είχαν ιδέες, ζούσαν λιτά για να επενδύουν στην επιχείρησή τους και πήραν αυτοί τα ηνία της οικονομίας στα χέρια τους με το πέρασμα του χρόνου. Αργότερα, απέκτησαν και πολιτική δύναμη εκτοπίζοντας τις παλιές πλούσιες οικογένειες στο περιθώριο της ιστορίας.

1.4.2 Ιστορική μέθοδος

Η ιστορική μέθοδος χρησιμοποιείται ευρύτατα από τις κοινωνικές επιστήμες. Αποτελεί προσπάθεια αναζήτησης δεδομένων από παλαιότερες εποχές. Αν και η ιστορική μέθοδος αποτελεί προνομιακό πεδίο της ιστορίας, τα τελευταία χρόνια η ιστορική έρευνα στους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς έχει φωτίσει σημα-

ντικά το παρελθόν. Η ανάπτυξη των κοινωνικών επιστημών και η χρήση τους στην ιστορική έρευνα εμπλούτισε και τις ίδιες και την ιστορία. Είναι αδύνατο να κατανοήσουμε τι έγινε στο παρελθόν γνωρίζοντας μόνο ονόματα σημαντικών ιστορικών προσώπων και ημερομηνίες. Πρέπει να γνωρίσουμε και τις συνθήκες της εποχής, την κατάσταση της οικονομίας, την οργάνωση των κοινωνιών και των πολιτειών. Όπως, επίσης, είναι αδύνατο να κατανοήσουμε την οικονομία, την κοινωνία και την πολιτεία της εποχής μας χωρίς να γνωρίζουμε την ιστορική τους προέλευση.

**Χρύσα Βαρδέα,
Times Square, 1970-1973,
Εθνική Πινακοθήκη.**

Οι κοινωνικές επιστήμες επιχειρούν να κατανοήσουν τον σύνθετο, πολύπλοκο και ταυτόχρονα διαφορετικό τρόπο οργάνωσης των κοινωνιών. Τα όσα γράφει ο Ρόμπερτ Χεϊλμπρόνερ είναι χαρακτηριστικά: «...στην πραγματικότητα, η ύπαρξη της κοινωνίας κρέμεται από μια κλωστή. Μια σύγχρονη κοινότητα βρίσκεται στο έλεος χιλιάδων κινδύνων: αν οι αγρότες δεν έχουν αρκετά με-

γάλες σοδειές, αν οι σιδηροδρομικοί αποφασίσουν να γίνουν βιβλιοπώλες ή οι βιβλιοπώλες να γίνουν σιδηροδρομικοί, αν υπάρξουν ελάχιστοι ανθρακωρύχοι, ελάχιστοι εργάτες χάλυβα [...] με μια λέξη αν δεν καλυφθεί οποιαδήποτε από τις χιλιάδες αλληλένδετες ανάγκες, ο βιομηχανικός τομέας θα αποδιοργανωθεί [...] Κάθε μέρα η κοινότητα αντιμετωπίζει τον κίνδυνο της κατάρρευσης όχι από δυνάμεις της φύσης αλλά από τις απρόβλεπτες εκδηλώσεις της ανθρώπινης συμπεριφοράς».

(Robert L. Heilbroner, Οι φιλόσοφοι του οικονομικού κόσμου, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2000).

1.4.3 Ποσοτική και ποιοτική έρευνα

Παραδοσιακά, η έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες χωρίζεται σε ποσοτική και ποιοτική. Η ποσοτική έρευνα μελετά μετρήσιμα μεγέθη και χρησιμοποιεί κυρίως τη στατιστική. Θέτει ερωτήματα όπως «πόσο μεταβλήθηκε η τιμή ενός προϊόντος», «πόσοι μαθητές φοιτούν στο λύκειο», «ποια είναι η επίδοσή τους». Η ποσοτική έρευνα εργάζεται με τη στατιστική και τα ερωτηματολόγια. Οι δημοσκοπήσεις είναι, κυρίως, μορφές ποσοτικής έρευνας (πόσοι ψηφίζουν κάποιο κόμμα).

Η ποιοτική έρευνα ενδιαφέρεται για διαδικασίες, διεργασίες, τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τον κόσμο. Θέτει ερωτήματα όπως «γιατί αυτοί οι

μαθητές έχουν καλύτερη επίδοση από άλλους», «τι συμβαίνει στο σχολείο τους και αποδίδουν καλύτερα», «τι συμβαίνει στην οικογένειά τους», «πώς οργανώνουν οι ίδιοι τη μελέτη τους».

1.4.3.1 Η συνέντευξη

Η συνέντευξη είναι μια τεχνική για να συλλέξουμε πληροφορίες. Η συνέντευξη δεν έχει τη δυνατότητα να συλλέξει δεδομένα από πολλά άτομα, όπως το ερωτηματολόγιο. Όμως, αυτό που χάνει σε έκταση το κερδίζει σε βάθος. Η συνέντευξη, για παράδειγμα, μπορεί να μας αποκαλύψει γιατί οι καταναλωτές προτιμούν ένα προϊόν ανάμεσα σε άλλα με την ίδια τιμή. Στη συνέντευξη, ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να κάνει διευκρινιστικές ερωτήσεις

στον ερωτώμενο. Αυτή τη δυνατότητα δεν την έχει στο ερωτηματολόγιο.

1.4.3.2 Η παρατήρηση

Η παρατήρηση χρησιμοποιείται ευρύτατα στην ποιοτική έρευνα. Η παρατήρηση ενός φαινομένου, των προσώπων που δρουν σε αυτό βοηθάει στην κατανόησή του. Η παρατήρηση μαθημάτων ενός εκπαιδευτικού μάς βοηθά να κατανοήσουμε τι συμβαίνει στη διδασκαλία του. Η παρατήρηση μιας παρέας νέων μάς βοηθά να ερμηνεύσουμε τι σκέφτονται, γιατί ντύνονται με έναν συγκεκριμένο τρόπο, γιατί ακούν κάποιο είδος μουσικής.

Συνοπτικά, τα βασικά είδη έρευνας και οι τεχνικές συλλογής στοιχείων στις κοινωνικές επιστήμες είναι:

1 Ποσοτική.

- **Θέτει ποσοτικά ερωτήματα.**
- **Χρησιμοποιεί στατιστικά στοιχεία και ερωτηματολόγια.**
- **Διεξάγεται με μεγάλα δείγματα.**
- **Συσχετίζει μεταβλητές (π.χ. επίδοση μαθητών-μορφωτικό επίπεδο γονιών) προσπαθώντας να βρει τι σχέση έχουν, πως και αν επηρεάζει η μια την άλλη.**

2 Ποιοτική.

- **Θέτει ποιοτικά ερωτήματα (με ποιο τρόπο συμβαίνει κάτι).**
- **Χρησιμοποιεί συνέντευξη και παρατήρηση.**
- **Διεξάγεται με μικρά δείγματα (ένα άτομο, μια ομάδα, η τάξη ενός σχολείου, ένα σχολείο).**
- **Προσπαθεί να ερμηνεύσει αντιλήψεις, στάσεις και συμπεριφορές των υποκειμένων της έρευνας.**

3 Ιστορική έρευνα.

- Διεξάγεται με αρχεία, βιβλία κτλ.

- Σκοπός της είναι η ερμηνεία του παρελθόντος.

4 Βιβλιογραφική έρευνα.

- Μελέτη εργασιών για ένα θέμα. Για παράδειγμα, τι απόψεις έχουν διατυπωθεί για την ανάπτυξη του καπιταλισμού στη Δυτική Ευρώπη (μελέτη των έργων του Βέμπερ, του Μαρξ κτλ.).

**Σπύρος Βασιλείου,
Εσωτερικό καφενείου, 1959,
Εθνική Πινακοθήκη**

Η έρευνα στις κοινωνικές επιστήμες πρέπει να διεξάγεται με σεβασμό στην ανωνυμία των προσώπων που συμμετέχουν στην έρευνα. Ο ερευνητής πρέπει να απαλείφει τα όποια στοιχεία θα μπορούσαν να αποκαλύψουν την ταυτότητα των συμμετεχόντων. Έτσι, χρησιμοποιεί ψευδώνυμα στις συνεντεύξεις, δεν αναφέρει το πραγμα-

ΤΙΚΟ όνομα αυτού που του έδωσε («ο Χ που φοιτά στο σχολείο Ψ μας ανέφερε ότι ξεκίνησε το κάπνισμα στην τρίτη γυμνασίου, παρακινούμενος από συμμαθητές του που κάπνιζαν. Σήμερα αναγνωρίζει ότι αυτό το έκανε για να αισθανθεί ισότιμος μαζί τους» και όχι «ο Παύλος που φοιτά στο (όνομα σχολείου) μας ανέφερε ότι...»).

Η «προδοσία» είναι απαράδεκτη στην κοινωνική έρευνα. Δεν είναι ηθικά αποδεκτό ένας ερευνητής να εισέρχεται στη ζωή ενός προσώπου ή μιας ομάδας, να του δίνουν εμπιστευτικές πληροφορίες και κατόπιν να τους εκθέτει δημοσίως.

Η «εξαπάτηση» είναι, επίσης, ηθικά απαράδεκτη ενέργεια. Κάποιος, για παράδειγμα, να μπαίνει σε μια σχολική τάξη, να προσποιείται τον μαθητή και να ερευνά τους

συμμαθητές και τους εκπαιδευτικούς, χωρίς αυτοί να το γνωρίζουν.

Η κοινωνική έρευνα έχει στο επίκεντρό της την κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Τους χώρους που συχνάζουν (καφενεία, γήπεδα, πλατείες κτλ.), τις φιλίες που δημιουργούν κτλ. Όλη η κοινωνία είναι το «εργαστήριο» των κοινωνικών επισημών.

Ερωτήσεις • Ασκήσεις • Δραστηριότητες

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

- Τα φυσικά και κοινωνικά φαινόμενα ταυτίζονται.
- Οι κοινωνικές επιστήμες ασχολούνται με τη μελέτη τάσεων και όχι με τη διατύπωση νόμων.
- Σύμφωνα με τον Μαξ Βέμπερ η πουριτανική ηθική επιτάχυνε την ανάπτυξη του καπιταλισμού.
- Η ιστορική μέθοδος, στις κοινωνικές επιστήμες, ασχολείται με τις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες του παρελθόντος και όχι κυρίως με ημερομηνίες και ονόματα.
- Ο Ντυρκέμ διέκρινε την κοινωνία σε βάση και εποικοδόμημα.

1β. Θετικισμός είναι (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

α. Η αντίληψη ότι μόνο τα μαθηματικά είναι επιστήμη.

β. Η αντίληψη ότι η κοινωνία θα προοδεύσει οργανωμένη σύμφωνα με την επιστήμη.

γ. Η αντίληψη ότι τα κοινωνικά φαινόμενα πρέπει να μελετηθούν όπως τα φυσικά φαινόμενα.

δ. Τίποτα από τα παραπάνω.

1γ. Αντιστοιχείστε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

Α' ΣΤΗΛΗ

1. Μαρξ
2. Βέμπερ
3. Άνταμ Σμιθ
4. κοινωνικές επιστήμες
5. φυσικές επιστήμες

Β' ΣΤΗΛΗ

- ___ νόμοι
- ___ εποικοδόμημα
- ___ πουριτανική ηθική
- ___ τάσεις
- ___ ελεύθερη αγορά

Β' ΟΜΑΔΑ

1α. Ποιες είναι οι γενικές αρχές των κοινωνικών επιστημών;

1β. Να εξηγήσετε με ένα παράδειγμα την άποψη ότι οικονομία, κοινωνία και πολιτεία συνδέονται μεταξύ τους.

2α. Ποιες είναι οι διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών;

2β. Ποιες είναι οι προϋποθέσεις για να ευδοκιμήσει ο κοινωνικός στοχασμός;

Επιπλέον:

- **Να συζητήσετε την άποψη του Ντυρκέμ για τις αιτίες των αυτοκτονιών.**
- **Να συζητήσετε τη διαφορά του φυσικού και θειϊκού δικαίου.**
- **Να εξετάσετε με παραδείγματα από την οικονομική, κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα τη διάκριση που κάνει ο Μαρξ σε βάση και εποικοδόμημα.**

Α΄ ΟΜΑΔΑ

1α. Βάλτε Σ (Σωστό) ή Λ (Λάθος) στην αντίστοιχη απάντηση:

Η παρατήρηση είναι επιστημονικό εργαλείο μόνο των φυσικών επιστημών.

Η γνώση του παρελθόντος ενισχύει την κατανόηση του παρόντος.

Σύμφωνα με τον θετικισμό, η μελέτη των κοινωνικών φαινομένων πρέπει να γίνει με μεθόδους των φυσικών επιστημών.

Ο Μαρξ δημιούργησε τον όρο «κοινωνιολογία».

Η συνέντευξη ως μέσο συλλογής ευρημάτων δεν προσφέρεται για μεγάλο αριθμό συμμετεχόντων στην έρευνα.

1β. Ο Μαξ Βέμπερ υποστήριξε ότι (βάλτε σε κύκλο τη σωστή απάντηση):

α. η πουριτανική ηθική εμπόδισε την ανάπτυξη του καπιταλισμού

β. η πουριτανική ηθική επιτάχυνε την ανάπτυξη του καπιταλισμού

γ. η θρησκεία γενικά επιταχύνει την ανάπτυξη της οικονομίας

δ. τίποτε από τα παραπάνω

1γ. Αντιστοιχείστε τις έννοιες της Α' στήλης με τις έννοιες της Β' στήλης, γράφοντας τον αντίστοιχο αριθμό της Α' στήλης στο κενό της Β' στήλης.

Α΄ ΣΤΗΛΗ

1. Κοντ

2. Σμιθ

3. φαινόμενο

4. επιστήμη

5. Διαφωτισμός

Β΄ ΣΤΗΛΗ

___ ο τρόπος εμφάνισης ενός συμβάντος

___ ιστορικό και κοινωνικό φαινόμενο

___ απόρριψη κάθε αυθεντίας

___ δημιούργησε τον όρο «κοινωνιολογία»

___ συνέδεσε την οικονομία με την ηθική

B' ΟΜΑΔΑ

1α. Πώς αντιλαμβάνεται ο Ντυρκέμ τη σχέση οικονομίας και κοινωνίας;

1β. Ποιες είναι οι διαφορές ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας;

2α. Τι υποστήριξε ο Βέμπερ για τη σχέση πουριτανισμού και ανάπτυξης του καπιταλισμού; 2β. Τι είναι βάση και τι εποικοδόμημα κατά τον Μαρξ;

Επιπλέον:

- Να παρουσιάσετε ένα παράδειγμα ποσοτικής και ένα παράδειγμα ποιοτικής έρευνας.

- Να συζητήσετε τις δύο προϋποθέσεις ανάπτυξης του κοινωνικού στοχασμού. Υπάρχουν στις μέρες μας;

**Ευγένιος Σπαθάρης,
Γειτονιά,
Εθνική Πινακοθήκη.**

Βασική ορολογία

Αγορά: ο χώρος και τα μέσα, μέσω των οποίων γίνονται οι αγοραπωλησίες. Ανάλογα με το είδος της ανταλλαγής γίνεται λόγος για «αγορά εργασίας», «αγορά χρήματος», «αγορά εμπορευμάτων» κτλ.

Άμεση δημοκρατία: το πολίτευμα στο οποίο όλοι οι πολίτες άρχουν και άρχονται, όλοι συμμετέχουν στην άσκηση της εξουσίας (νομοθετικής, εκτελεστικής, δικαστικής).

Αντιπραγματισμός: η ανταλλαγή πράγματος αντί πράγματος.

Αξία ανταλλακτική: η ποσοτική σχέση ενός εμπορεύματος με άλλα εμπορεύματα κατά την ανταλλαγή του.

Αξία χρήσης: η ιδιότητα ενός εμπορεύματος να ικανοποιεί σωματικές ή ψυχολογικές ανάγκες του καταναλωτή.

Αποικιοκρατία: η κτήση, η εκμετάλλευση και η εξάρτηση κάποιων χωρών από άλλες. Οι αναπτυγμένες χώρες της Ευρώπης είχαν αποικίες στην Αφρική και την Ασία, από τις οποίες έπαιρναν πρώτες ύλες και φθηνά εργατικά χέρια.

Γραφειοκρατία: σύστημα οργάνωσης με καταμερισμό εργασίας και ιεραρχική δομή. Περιλαμβάνει τη διεκπεραίωση υποθέσεων διοικητικού χαρακτήρα σε ένα ιεραρχικό σύστημα οργάνωσης και ελέγχου των διαδικασιών μέσω γραφείων.

Δευτερογενής τομέας: περιλαμβάνει τη μεταποίηση και επεξεργασία των πρώτων υλών και προϊόντων

που παράγονται στον πρωτογενή τομέα (γεωργία, αλιεία, κτηνοτροφία, κυνήγι, εξόρυξη πρώτων υλών) και διακρίνεται σε χειροτεχνία, βιοτεχνία, βιομηχανία.

Δίκαιο θεϊκό: σύστημα κανόνων που εκπορεύεται από ένα ανώτερο πνευματικό ον, το οποίο ξεπερνά τη βούληση των ανθρώπων.

Δίκαιο φυσικό: σύστημα κανόνων που εδράζεται στην ουσία της ανθρώπινης φύσης και μιας αναλλοίωτης στον χρόνο λογικής, η οποία αναγνωρίζει απαράγραπτα φυσικά δικαιώματα.

Δούλοι: άνθρωποι που έχουν χάσει την ελευθερία τους και εργάζονται χωρίς αμοιβή για τον ιδιοκτήτη τους.

Δουλοπάροικοι: αγρότες που ήταν εξαρτημένοι από τη γη την οποία καλλιεργούσαν για λογαριασμό του φεουδάρχη-κατόχου αυτής της γης.

Εθνικό προϊόν: είναι η αξία όλων των αγαθών και υπηρεσιών που παράγονται σε ένα έτος από συντελεστές παραγωγής που ανήκουν σε μόνιμους κάτοικους της χώρας, ανεξάρτητα από τον τόπο παραγωγής του. Το Εθνικό Προϊόν υπολογίζεται και ως εξής: $\text{Εθνικό Προϊόν} = \text{Εγχώριο Προϊόν} + \text{Εισόδημα από Εξωτερικό} - \text{Εισόδημα προς Εξωτερικό}$.

Επιστήμη: προέρχεται από το ρήμα «επίσταμαι» (γνωρίζω σε βάθος, γνωρίζω καλά) και περιλαμβάνει ένα σύστημα απόκτησης γνώσης με βάση μια συστηματική μεθοδολογία η οποία βασίζεται στην έρευ-

να, στην παρατήρηση, στην οργάνωση και στην ταξινόμηση της παραγόμενης με αυτόν τον τρόπο γνώσης.

Εποικοδόμημα: ονομάζεται και υπερδομή και, σύμφωνα με τον μαρξισμό, αφορά την αντανάκλαση της οικονομικής βάσης περιλαμβάνοντας εξω-οικονομικά στοιχεία και θεσμούς όπως το δίκαιο, η ιδεολογία, η κουλτούρα, τα οποία αντιστοιχούν στην οικονομική βάση.

Θεμελιώδες πολιτικό πρόβλημα: το θεμελιώδες πρόβλημα της πολιτικής είναι το ερώτημα: περισσότερη ισότητα (δικαιοσύνη) ή περισσότερη αποτελεσματικότητα;

Ιμπεριαλισμός: αφορά την πολιτική του επεκτατισμού που ένα ισχυρότερο κράτος ή έθνος εφαρμόζει προκειμένου να ελέγξει ή να κυ-

ριαρχήσει έναντι άλλων εθνών ή κρατών με στόχο τη δημιουργία μιας αυτοκρατορίας ή ενός συσχετισμού οικονομικής και πολιτικής δύναμης υπέρ αυτού. Ο όρος χρησιμοποιείται για να περιγράψει τις πολιτικές και στρατηγικές ελέγχου και κυριαρχίας των ισχυρότερων σε οικονομικό, πολιτικό, πολιτιστικό, στρατιωτικό επίπεδο.

Καινοτομία: η επινόηση και εφαρμογή νέων μορφών οργάνωσης της παραγωγής και μεθόδων επιχειρηματικότητας. Η εισαγωγή νέας τεχνολογίας στην παραγωγική διαδικασία, οι νέες μορφές εμπορίου (για παράδειγμα το ηλεκτρονικό εμπόριο) αποτελούν μορφές καινοτομίας. Οι επιχειρήσεις που καινοτομούν αποκτούν συγκριτικό πλεονέκτημα στον ανταγωνισμό τους με τις άλλες επιχειρήσεις.

Καπιταλισμός: είναι το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα που βασίζεται στην ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, στη συσσώρευση και επένδυση του κεφαλαίου με βασικό κίνητρο τη μεγιστοποίηση του ατομικού κέρδους. Στον καπιταλισμό κυριαρχεί ο νόμος της ελεύθερης αγοράς (διακίνηση εμπορευμάτων, υπηρεσιών, κεφαλαίων, προσώπων) παρόλο που το κράτος μπορεί να παρεμβαίνει σε επιμέρους τομείς της οικονομίας ή να είναι ο συλλογικός ιδιοκτήτης πλουτοπαραγωγικών πηγών.

Καταμερισμός εργασίας: κατανομή εργασίας σε περισσότερα πρόσωπα. Η κατανομή αρμοδιοτήτων για επιμέρους στάδια της παραγωγής σε διαφορετικά πρόσωπα με αποτέλεσμα την περισσότερη και καλύτερη παραγωγή.

Κέρδος: υπάρχουν πολλοί ορισμοί ανάλογα με τις θεωρίες και τις οπτικές των οικονομολόγων. Σύμφωνα με τη λογιστική, το κέρδος προκύπτει από τη διαφορά ανάμεσα στα έσοδα που αποφέρει μια οικονομική δραστηριότητα και του κόστους παραγωγής της.

Κοινοκτημοσύνη: η από κοινού ιδιοκτησία και χρήση των υλικών αγαθών στο πλαίσιο μιας οικογένειας, κοινότητας ή ενός ευρύτερου κοινωνικού συνόλου.

Κοινωνικό σύστημα: σύνολο από κοινωνικούς θεσμούς, δομές, κανόνες και λειτουργίες που αλληλεξαρτώνται συνδιαμορφώνοντας τους όρους και τις συνθήκες κοινωνικής συνύπαρξης των ατόμων.

Κρατικός παρεμβατισμός: η παρέμβαση του κράτους στην οικονο-

μία. Σκοπός του κρατικού παρεμβατισμού είναι ο περιορισμός των ανεπιθύμητων καταστάσεων που προξενεί η λειτουργία του μηχανισμού της αγοράς, και κατ' επέκταση η επίλυση των βασικών οικονομικών προβλημάτων.

Κύριο οικονομικό πρόβλημα: πώς, με περιορισμένους πόρους, θα ικανοποιηθούν οι απεριόριστες ανάγκες; Από αυτό απορρέουν και τα άλλα οικονομικά προβλήματα.

Λατιφούντιο: η μεγάλη γαιοκτησία στη Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία. Η λέξη είναι λατινική (latifundium από τα *latus* = εκτεταμένος + *fundus* = κτήμα).

Μερκαντιλισμός: οικονομική θεωρία η οποία υποστηρίζει πως η ευημερία μιας χώρας εξαρτάται από τις αρχές που διέπουν το σύστημα

του εμπορίου (θετικό εμπορικό ισοζύγιο) και ότι μόνο μέσω παρεμβάσεων και ρυθμίσεων οικονομικού εθνικιστικού χαρακτήρα θα επιτευχθεί πλούτος, ο οποίος κατά κανόνα ταυτίζεται με το χρήμα.

Μέσα παραγωγής: στη μαρξιστική σκέψη τα μέσα παραγωγής αναφέρονται σε όλα τα μέσα με τα οποία μια κοινωνία παράγει τα προϊόντα της περιλαμβάνοντας τις πρώτες ύλες από τη γη, τα εργαλεία, τα μηχανήματα, τις υποδομές, τις μεθόδους παραγωγής. Ο τρόπος και οι σχέσεις ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής καθορίζουν τη φύση και τον χαρακτήρα ολόκληρης της κοινωνίας.

Μηχανική αλληλεγγύη: όρος που ανήκει στον Εμίλ Ντυρκέμ και αποδίδει το νόημα της κοινωνικής συνοχής όπως αυτό διαμορφωνόταν

στις παραδοσιακές και αδιαφοροποιήτες κοινωνίες οι οποίες βασίζονταν στο συλλογικό πνεύμα, στην παράδοση, στις θρησκευτικές τελετές, στην ενότητα και στους δεσμούς της κοινότητας.

Μονοπώλιο: ο όρος περιγράφει μια κατάσταση που μια επιχείρηση έχει την αποκλειστική δικαιοδοσία για την άσκηση όλων των δραστηριοτήτων οι οποίες σχετίζονται με συγκεκριμένα αγαθά ή υπηρεσίες.

Νόμος: θεσμοθετημένος γραπτός κανόνας δικαίου που ρυθμίζει υποχρεωτικά τις σχέσεις των πολιτών με την πολιτική εξουσία και το κράτος, καθώς και τις σχέσεις των πολιτών μεταξύ τους για σημαντικά ζητήματα που αφορούν τη κοινή ζωή.

Συντελεστές παραγωγής: αυτοί που παράγουν πλούτο σε μια οικονομία. Αυτοί είναι το έδαφος (φυσικοί πόροι), το κεφάλαιο (μηχανήματα, κτήρια κτλ.) και η εργατική δύναμη.

Οικονομία: ο όρος αφορά το σύνολο των ενεργειών, των τεχνικών και των πρακτικών που διαπλέκονται στην παραγωγή, τη διανομή και την κατανάλωση των προϊόντων ή την παροχή υπηρεσιών σε ένα κοινωνικό σύνολο.

Οικονομικό σύστημα: το σύνολο των θεσμών και των συνειδητών ενεργειών των μελών μιας κοινωνίας προκειμένου να παράξουν, να διανείμουν, να ανταλλάξουν και να καταναλώσουν τα προϊόντα που τους είναι απαραίτητα.

Οίκος: ομάδα ανθρώπων που ζουν μαζί. Περιλαμβάνει τα πρόσωπα τα οποία συναποτελούν έναν οικογενειακό πυρήνα. Σε πολλές περιπτώσεις στον οίκο συμπεριλαμβάνουμε και την κοινή περιουσία.

Ολιγοπώλιο: μορφή αγοράς όπου λίγες επιχειρήσεις ελέγχουν την παραγωγή και προσφορά ενός προϊόντος στην αγορά, με αποτέλεσμα να μη μπορούν άλλες επιχειρήσεις να εισχωρήσουν εύκολα στη συγκεκριμένη αγορά.

Οργανική αλληλεγγύη: όρος που ανήκει στον Εμιλ Ντυρκέμ και αποδίδει το νόημα της κοινωνικής συνοχής όπως αυτό διαμορφώνεται στις πολυπρόσωπες και σύνθετες κοινωνίες με αναπτυγμένο καταμερισμό της εργασίας. Οι σχέσεις των ατόμων διακρίνονται από την ετε-

ρογένεια και την έντονη διαφοροποίηση.

Παραγωγή: η διαδικασία μέσω της οποίας οι άνθρωποι μετασχηματίζουν τους παραγωγικούς συντελεστές σε χρήσιμα αγαθά, προϊόντα και υπηρεσίες.

Παραγωγικές δυνάμεις: τα μέσα παραγωγής μιας κοινωνίας και οι δυνατότητες που τα μέσα αυτά παρέχουν στα κοινωνικά υποκείμενα.

Παρατήρηση: ερευνητική μέθοδος και τεχνική μέσω της οποίας καταγράφουμε και μελετάμε συστηματικά μια πραγματικότητα ή ένα φαινόμενο με σκοπό την εξαγωγή λογικών συμπερασμάτων τα οποία είτε να επαληθεύονται είτε να διαψεύδονται.

Πείραμα: ερευνητική μέθοδος μέσω της οποίας επιχειρούμε στην πράξη

να δοκιμάσουμε την εφαρμογή μιας θεωρίας ή γενικότερα μιας υπόθεσης εργασίας την οποία έχουμε στο μυαλό μας σε θεωρητικό επίπεδο. Ο σκοπός του πειράματος είναι η επαλήθευση ή και η διάψευση μιας θεωρίας, με σκοπό την εξαγωγή λογικών συμπερασμάτων και συσχετίσεων.

Πλήρης ανταγωνισμός: όταν σε μία αγορά για κάθε προϊόν υπάρχουν πολλοί πωλητές (προσφορά) και αγοραστές (ζήτηση) οι οποίοι λειτουργούν ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον, χωρίς να υπάρχουν εμπόδια και φραγμοί στην προσφορά και τη ζήτηση παρά μόνο η ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα των συμμετεχόντων. Στον πλήρη ανταγωνισμό η τιμή του προϊόντος θεωρείται δεδομένη (αφού δεν επηρεάζεται από μία ή περιορισμένο

αριθμό επιχειρήσεων) και υπάρχει απόλυτη ελευθερία εισόδου νέων επιχειρήσεων στην αγορά.

Πολιτική απάθεια: η αδιαφορία για την πολιτική. Μερικές φορές δεν είναι αδιαφορία για την πολιτική αλλά συνειδητή επιλογή μη συμμετοχής στα κοινά.

Πολιτική: έννοια η οποία είναι σύμφυτη με το φαινόμενο της εξουσίας περιλαμβάνοντας το σύνολο των πρακτικών, των μεθόδων και των διαδικασιών που ακολουθούνται προκειμένου οι κοινωνίες να οργανώσουν τον τρόπο διοίκησης και χρηστής συνύπαρξης των μελών τους. Όρος με πολλές εκδοχές και εκφάνσεις, επειδή αναφέρεται σε μια μεγάλη γκάμα δραστηριοτήτων και πεδίων κοινωνικής έκφρασης. Για τον λόγο αυτό, έχουμε τους

όρους: οικονομική πολιτική, εκπαιδευτική πολιτική, εξωτερική πολιτική, πολιτιστική πολιτική κ.ό.κ.

Πολιτικό σύστημα: είναι η συστηματική οργάνωση θεσμών, πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων που διαμορφώνουν την πολιτική βούληση της πολιτείας.

Πολιτικοποίηση: η διαδικασία εκμάθησης, διαμόρφωσης πολιτικής συνείδησης και συμμετοχής του πολίτη στα κοινά.

Πολιτική οικονομία: κοινωνική επιστήμη που μελετά τα οικονομικά φαινόμενα και ειδικότερα το τι θα παραχθεί, με ποιο τρόπο, πώς και με ποιο τρόπο θα αναπτυχθεί η οικονομία.

Πουριτανική ηθική: όρος που συνδέθηκε με την τυφλή πίστη στο θρησκευτικό καθήκον και την ε-

γκράτεια, με στόχο την αυτοσυγκράτηση των ατόμων από τις καθημερινές απολαύσεις, την προσήλωση στην εργασία και την εγκόσμια ασκητική.

Προλεταριάτο: όρος με κοινωνικό, ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο, που χρησιμοποιείται για να προσδιορίσει την τάξη των εργατών οι οποίοι, ως μισθωτοί και εξαρτημένοι από τους αστούς-εργοδότες, πωλούν την εργατική τους δύναμη προκειμένου να αποκομίσουν ως εισόδημα τον μισθό τους που είναι και το μόνο μέσο επιβίωσης και αναπαραγωγής της εργατικής τους δύναμης.

Πρωτογενής τομέας: ο τομέας παραγωγής που περιλαμβάνει τη γεωργία, την αλιεία, την κτηνοτροφία, το κυνήγι, καθώς και την εξό-

ρυξη -χωρίς επεξεργασία- πρώτων υλών από το φυσικό περιβάλλον.

Σοσιαλισμός: το κοινωνικό και οικονομικό σύστημα το οποίο αναγνωρίζει τη συλλογική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής, τη δημιουργία συλλογικών διαδικασιών παραγωγής, διανομής και κατανομής του κοινωνικού προϊόντος με στόχο όχι την ικανοποίηση του ατομικού συμφέροντος και κέρδους αλλά την εξυπηρέτηση του κοινωνικού συνόλου.

Τριτογενής τομέας: ο τομέας παραγωγής που περιλαμβάνει την παροχή υπηρεσιών, το εμπόριο, τη διαμεσολάβηση και τις ειδικές υπηρεσίες στην υγεία, την παιδεία, τις ασφάλειες, τα ελεύθερα επαγγέλματα, τις τράπεζες κτλ.

Υπεραξία: σύμφωνα με τη μαρξιστική θεώρηση είναι η διαφορά ανάμεσα στην αξία που προκύπτει από την παραγωγικότητα της εργασίας και την αμοιβή της εργατικής δύναμης η οποία συντηρεί την αναπαραγωγή της. Πρόκειται για μέρος της αξίας το οποίο δεν καρπούται ο εργαζόμενος και άμεσος παραγωγός αλλά ο ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής (κεφαλαιοκράτης).

Φεουδαρχία: κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό σύστημα το οποίο ευδοκίμησε στη Δυτική Ευρώπη τον Μεσαίωνα και βασίστηκε στα φέουδα, την αγγαρεία, την εξάρτηση των δουλοπαροίκων από τη γη, το καθεστώς της μεγάλης ιδιοκτησίας στη γη, τη συντεχνιακή βιοτεχνική παραγωγή.

Φυσιοκράτες: ομάδα φιλοσόφων, στοχαστών και οικονομολόγων του 18ου αιώνα που υποστήριζε την αρχή του φυσικού δικαίου στην οικονομία. Πίστευαν πως ο πλούτος προερχόταν κατά κανόνα από τη γεωργία και πως θα έπρεπε, σε αντίθεση με τους μερκαντιλιστές, να εφαρμοστεί ο φυσικός νόμος στην οικονομική ζωή.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

**Αντόρνο, Τ. - Χορκχάιμερ, Μ. (1986)
Η διαλεκτική του διαφωτισμού, μτφρ.
Ζήσης Ζαρίκας. Αθήνα: Ύψιλον.**

**Αριστοτέλης (χ.χ.) Πολιτικά (μτφρ.
Π. Λεκατσάς). Αθήνα: Ζαχαρόπου-
λος.**

**Aronowitz, S. - DiFazio, W. (1995)
The Jobless Future: Sci-Tech and the
Dogma of Work. University of
Minnesota Press.**

**Berend, I.T. (2009) Οικονομική Ιστο-
ρία του Ευρωπαϊκού 20ού αιώνα. Α-
θήνα: Gutenberg.**

**Dahrendorf, R. (1957) Class and
Class Conflict in Industrial Society.
Stanford University Press.**

**Durkheim, E. (1964) The Division of
Labour in Society. Free Press.**

Gathorne-Hardy, J. (1977) The Public School Phenomenon. Penguin Books.

Giddens, A. (2002) Κοινωνιολογία, μτφρ. Δ. Τσαούσης. Αθήνα: Gutenberg.

Giddens, A. (2009) Sociology. 6th edition. Cambridge: Polity Press.

Heilbroner, R. (2000) Οι φιλόσοφοι του οικονομικού κόσμου, μτφρ. Κλαίρη Παπαμιχαήλ, Νίκος Λιγγρής, Βίκυ Λιγγρή. Αθήνα: Κριτική.

Heywood, A. (2006) Πολιτικές Ιδεολογίες, μτφρ, Χαρίδημος Κουτρής. Θεσ/νίκη: Επίκεντρο.

Mills, C.R. (1985) Η κοινωνιολογική φαντασία, μτφρ. Ν. Μακρυνικόλα - Σ. Τσακνιάς. Αθήνα: Παπαζήσης.

Parsons, T. (1951) Toward a general theory of action. Mass.: Harvard University Press.

Ritzer, G. (2010) Sociological Theory. 8th edition. Mc Graw Hill.

Rubin, I. I. (1994) Ιστορία οικονομικών θεωριών, μτφρ. Χρήστος Βαλλιάνος. Αθήνα: Κριτική.

Βαν Γκογκ (1990) Γράμματα στον αδελφό του Θεόδωρο, μτφρ. Σπύρος Σκιαδαρέσης. Αθήνα: Γκοβόστης.

Βασιλείου, Θ. - Σταματάκης, Ν. (1992) Λεξικό Επιστημών του Ανθρώπου. Αθήνα: Gutenberg.

Καστοριάδης, Κ. (1986) Η αρχαία ελληνική δημοκρατία και η σημασία της για μας σήμερα. Αθήνα: Ύψιλον.

Καστοριάδης, Κ. (2010) Η φανταστική θέσμιση της κοινωνίας. Αθήνα: Κέδρος.

Κρεμμυδάς, Β. (2001) Νεότερη ιστορία. Ελληνική & Ευρωπαϊκή. Αθήνα: Gutenberg.

Μακιαβέλι, Ν. (2006) Ο Ηγεμόνας, μτφρ. Νίκος Καζαντζάκης. Αθήνα: εκδόσεις Καζαντζάκη.

Μαρξ, Κ. - Ένγκελς, Φ. (2003) Η γερμανική ιδεολογία (τόμοι Α-Β), μτφρ. Γιάννης Κρητικός. Αθήνα: Gutenberg.

Μαρξ, Κ. - Ένγκελς, Φ. (χ.χ.) Διαλεκτικά Έργα. Αθήνα.

Μεταξάς, Α-Ι. Δ. (1979) Πολιτική Επιστήμη. Σύγχρονοι κλάδοι και περιεχόμενο. Αθήνα: Σάκκουλας.

Μουζέλης, Ν. (1978) Νεοελληνική Κοινωνία. Όψεις υπανάπτυξης. Αθήνα: Εξάντας.

Μπαγκαβός, Χ. - Παπαδοπούλου, Δ. (επιμ.) (2006) Μετανάστευση και

ένταξη των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία. Αθήνα: Gutenberg.

Μπαμπύ, Ζ. (2010) Οι θεμελιώδεις νόμοι της καπιταλιστικής οικονομίας, μτφρ. Μ. Χρήστου - Β. Βεργωτής - Μπ. Γεωργούλας. Αθήνα: Στοχαστής.

Ντυρκέμ, Ε. (1978) Οι κανόνες της κοινωνιολογικής μεθόδου. Αθήνα: Gutenberg.

Πουλαντζάς, Ν. (2001) Το κράτος, η εξουσία, ο σοσιαλισμός. Αθήνα: Θεμέλιο.

Τσαούσης, Δ. (1983) Η κοινωνία του ανθρώπου. Αθήνα: Gutenberg.

Τσαούσης, Δ. (1984) Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας. Αθήνα: Gutenberg.

Τσουκαλάς, Κ. (1992) Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών

στην Ελλάδα: 1830-1922. Αθήνα: Θεμέλιο.

Φίλιας, Β. (1978) Κοινωνικά Συστήματα (τόμοι Α-Β). Αθήνα: Νέα Σύνορα.

Φραγκουδάκη, Α. (1985) Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης. Αθήνα: Παπαζήσης.

Χάμπερμαν, Λ. (1978) Τα υλικά αγαθά του ανθρώπου, μτφρ. Τζένη Μαστοράκη. Αθήνα: Μπουκουμάνης.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1^{ου} ΤΟΜΟΥ

Προλογικό Σημείωμα	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:	13
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ώρες: 4	
1.1 Διάκριση των επιστημών	17
1.1.1 Φυσικές επιστήμες:	17
αρχές, νόμοι και τάσεις	
1.1.2 Κοινωνικές επιστήμες:	22
αρχές, νόμοι και τάσεις	
1.1.3 Διαφορές φυσικών και κοινωνικών επιστημών	26
1.2 Λόγοι εμφάνισης των κοινωνικών επιστημών	28
1.3 Η διεπιστημονικότητα στις κοινωνικές επιστήμες	40

1.4 Μέθοδοι και τεχνικές έρευνας	53
1.4.1 Συγκριτική μέθοδος	53
1.4.2 Ιστορική μέθοδος	58
1.4.3 Ποσοτική και ποιοτική έρευνα	62
1.4.3.1 Η συνέντευξη	63
1.4.3.2 Η παρατήρηση	64
Ερωτήσεις • Ασκήσεις • Δραστηριότητες	70
Βασική ορολογία	81
Βιβλιογραφία	103

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

